Baráth Magdolna
Szovjet elképzelések a második világháború utáni Magyarországról

A második világháború utáni berendezkedésre vonatkozó szovjet elképzelések gyakorlatilag már a háború kitörésétől kezdve formálódtak. Abban a Szovjetunió és nyugati szövetségesei között teljes egyetértés alakult ki, hogy a háború utáni viszonyokat úgy kell szabályozni, hogy teljes egészében kizárják Németország újbóli agressziójának lehetőségét bármely ország ellen.

A szovjet tervezés két szinten indult meg, egyrészt a külügyi népbiztosságon (később külügyminisztériumon) belül, másrészt a különböző pártszervekben, beleértve a Kominternt is, illetve annak 1943. májusi feloszlatása után az SZK(b)P KB különböző részlegeiben. Mindazonáltal, ahogyan Alfred Riber megállapítja, mindez nem hozott létre kettősséget a külpolitikában.[1] Már csak azért sem, mert a külföldi pártok tevékenységének és az állami diplomáciának a *„harmonizálását"* maga Sztálin végezte el Vjacseszlav Molotov segítségével. Ők ketten látták el a kizárólagos ellenőrzést a szovjet külpolitikai irányvonal kialakítása és végrehajtása felett. Ráadásul Molotov, mint az SZK(b)P KB Politikai Bizottságának tagja felügyelte a Komintern feloszlatása után az SZK(b)P KB-ban Dimitrov vezetése alatt álló Nemzetközi Információs Osztály munkáját is.

Szolomon Lozovszkij külügyi népbiztos-helyettes már 1941. december végén javasolta Sztálinnak, hogy legalább előzetesen foglalkozzanak a béke kérdésével, és azzal, hogyan ártalmatlanítsák Németországot és szövetségeseit.[2] Lozovszkij három fő kérdéscsoport előkészítését és alapos kidolgozását javasolta: 1.) Németország, Magyarország, Románia és Finnország által a Szovjetuniónak okozott anyagi-gazdasági károkat számbavétele. 2.) A Szovjetunió háború utáni határai. 3.) Németország és szövetségesei *„ártalmatlanítása"*. A népbiztos-helyettes ide sorolta a határok kérdését, az ipari és pénzügyi kérdéseket, a hajózást, a legyőzött országok társadalmi berendezkedésének kérdését.

Lozovszkij mindezeknek a kérdéseknek a kidolgozására két szakértő bizottság létrehozását javasolta: egy pénzügyi-gazdasági bizottságot az okozott károk számbavételére és annak meghatározása céljából, hogyan kompenzálják a Szovjetuniót a legyőzöttek rovására; 2. egy politikai bizottságot, amelynek a Szovjetunió, illetve Németország és szövetségesei határaival, valamint a legyőzött országok társadalmi berendezkedésével kapcsolatos kérdések kidolgozása lett volna a feladata.

---

[1] RIEBER, Alfred: *Soviet planning for post-war East-Central Europe*. IN: ANDOR Eszter, PETŐ Andrea, TÓTH István György (Eds.): *Yearbook 1997-1998*, Central European University, Budapest, 1999. 69-91.

[2] Lozovszkij feljegyzését közli: ISZTOCSNYIK 1995/4. sz. 114-115.

A rendelkezésünkre álló dokumentumok alapján úgy tűnik Lozovszkij javaslatával Sztálin is egyetértett, hiszen az SZK(b)P KB Politikai Bizottságának 1942. január 28-i ülésén döntés született a külügyi népbiztos-helyettes által javasolt politikai bizottság létrehozásáról, amely diplomáciai anyagokat készített elő és jóváhagyták a testület összetételét is.[3] A bizottságot Molotov külügyi népbiztos vezetette, tagjai Varga Jenőn kívül valamennyien a szovjet külügyi népbiztosság felelős poszton dolgozó munkatársai voltak.[4]

A bizottság feladatait a határozat négy fő kérdéscsoportban határozta meg: összegyűjteni és rendszerezni minden anyagot, ami az egyes országok háború utáni berendezkedésére vonatkozik, a különböző külföldi kormányok, politikusok, emigráns csoportok, közgazdászok által kidolgozott tervezeteket. Az anyaggyűjtésnél külön figyelmet kellett fordítani azokra a tervezetekre, tervekre, amelyek közvetlenül érintették a Szovjetuniót. A források közé tartoztak: a kormányok közötti megállapodások és szerződések az államközi kapcsolatokról és határokról; a Szovjetunió nagyköveteinek és követeinek jelentései, összefoglalói a külföldi politikai és gazdasági személyiségekkel folytatott beszélgetéseikről; a külföldi politikusok nyilvános fellépései, az egyes országokban a háború utáni berendezkedéssel foglalkozó speciális bizottságok nem nyilvános iratai; újság és folyóiratcikkek, könyvek, az adott kérdéskomplexumra vonatkozóan összegyűjtött anyagok.

A fentebb említett összegyűjtött anyagot ezt követően tanulmányozni és rendszerezni kellett. Külön érdeklődésre tartottak számot a határ- és nemzeti kérdések, a társadalmi berendezkedésre vonatkozó elképzelések, a föderációs és katonai szövetség létrehozását célzó tervezetek. A létrehozott bizottságnak külön is rendszerezni kellett az egyes országok háború utáni gazdasági berendezkedésével foglalkozó anyagokat, így a testület figyelmét nem kerülhették el a vámunióra, a pénzügyi rendszerek egységesítésére, valutablokkok létrehozására irányuló törekvések sem. Végezetül elemezték azokat a történeti, diplomáciai munkákat, amelyek vitás területi és nemzetiségi kérdéseket fejtettek ki és dokumentáltak; egyebek között alaposan tanulmányozni kívánták a versailles-i és saint-germain-i békéket, a Nemzetek Ligája, valamint a két háború közötti nemzetközi tárgyalások anyagait.

A bizottság tagjai egymás között területei elv alapján osztották fel a munkát oly módon, hogy annak a bizottsági tagnak kellett kidolgoznia az országgal kapcsolatos kérdések teljes komplexumát, akit megbíztak valamely országgal vagy ország-csoporttal kapcsolatos anyagok tanulmányozásával. A világháború utáni gazdasági berendezkedéssel összefüggő kérdéseket külön kellett kidolgozni; ezzel Varga Jenőt bízták meg.

A Közép-, Kelet- és Délkelet-Európa (valamint a Közel- és Közép-Kelet) sorsával összefüggő kérdések kidolgozását V. G. Dekanozov és Ja. Z. Szuric kapta feladatul. A bizottság feladatainak végrehajtása során a külügyi népbiztosság megfelelő részlegei mellett

[3] Uo. 116-118.

[4] A. Ja. Visinszkij emellett a Szovjetunió Népbiztosok Tanácsa elnökhelyettese is volt, A. A. Szoboljev a külügyi népbiztosság főtitkára, V. G. Dekanozov külügyi népbiztos-helyettes, K. A. Umanszkij a Szovjetunió politikai képviseletének vezetője az USA-ban, s a külügyi népbiztosság kollégiumának tagja, Ja. Z. Szuric ugyancsak a külügyi népbiztosság felelős beosztású munkatársa.

bevonhatott a munkába tudományos kutató intézeteket, kiemelkedő szakértőket, és az egyes történelmi, politikai, gazdasági, katonai kérdésekben kompetens személyeket is. A bizottság működéséről ez ideig semmilyen dokumentum nem került elő.

Alfred Riber szerint a bizottság megkapta az egyes kommunista pártok vezetői által készített anyagokat is. Mindazonáltal a kommunista pártok a tervezési folyamatban és a fegyverszüneti tárgyalások alatt marginális szerepet játszottak. A Komintern feloszlatása után a Szovjetunió és a helyi kommunista pártok közötti ügyeket bilaterális alapokon intézték az SZK(b)P KB külügyi részlegének alárendelt titkos moszkvai *„kutató intézeteken”* keresztül.

Az SZK(b)P KB Politikai Bizottsága 1943. szeptember 4-én a külügyi népbiztosság mellett két bizottságot hozott létre. A békeszerződések előkészítő bizottsága, amelyet Makszim Litvinov vezetett, azt a feladatot kapta, hogy adjon tanácsot a kormánynak a háború utáni tartós berendezkedésre is, beleértve a németkérdést, valamint a Szovjetunió és a menekült-kormányok közötti viszony kérdését. A Fegyverszüneti Bizottság Kliment Vorosilov vezetése alatt Németország és szövetségei kapitulációjának feltételeit fogalmazta meg. (A két bizottság tevékenységében előfordultak párhuzamosságok, de tudomásunk szerint a két testület nem koordinálta tevékenységét.)

Litvinov 1943. szeptember 9-én küldte el azt a feljegyzését Sztálinnak és Molotovnak, amelyben azokat a kérdéseket, problémákat szedte csokorba, amelyekkel a vezetése alatt álló bizottságnak kellett foglalkoznia. Ezek között szerepelt a fegyverszünetet követő megszállás kérdése, a békekonferencia helyszínének és résztvevőinek kijelölése, a béke és biztonság fenntartására hivatott nemzetközi szervezetekkel, illetve a különböző nemzetközi szövetségekkel és blokkokkal kapcsolatos kérdések. Litvinov ezen kívül országonként is felsorolta azokat a problémákat, amelyekben szerinte a bizottságnak állást kellett foglalnia. Magyarországgal kapcsolatban négy eldöntendő kérdést vetett fel a feljegyzés: 1. szovjet–magyar határ, 2. magyar–román határ (Erdély sorsa), 3. magyar–jugoszláv határ, 4. az új hatalom megteremtése.[5]

Az Orosz Föderáció Külügyminisztériumának Levéltárában a Litvinov-bizottság anyagai teljes egészében még ma sem kutathatók, de a testület Erdély háború utáni sorsával kapcsolatos feljegyzéseit, illetve döntéseit orosz történészek 2000-ben már közreadták.[6]

Erdély sorsa a Szovjetunió és angolszász szövetségesei tárgyalásai során már 1941-től kezdve folyamatosa napirenden volt. Amikor Anthony Eden 1941 decemberében Moszkvába látogatott, december 16-i megbeszélésük alkalmával Sztálin kijelentette, hogy Magyarországot meg kell büntetni és nemcsak Csehszlovákia, de Románia területét is

[5] ISZTOCSNYIK 1995/4. 119–124.

[6] A témával először Tofik ISZLAMOV foglalkozott „*Erdély a szovjet külpolitikában a II. világháború alatt*” címmel a Múltunk 1994/1–2. számában megjelent tanulmányában. Az Erdéllyel kapcsolatos dokumentumokat lásd Transzilvanszkij voprosz. *Vengero-rumünszkij territorialnüj szpor i SZSZSZR 1940–1946*. IN: ISZLAMOV, T. M. - POKIVAJLOVA T. A. (Red.) *Dokumentü*. ROSSZPEN, Moszkva, 2000.

Magyarország rovására kell növelni. (Románia ugyan szintén a németek oldalán harcolt, ám geostratégiai szempontból fontosabb volt, mint Magyarország.)[7]

Molotov 1943. június 7-i, a magyar béketapogatózásokkal kapcsolatos angol memorandumra adott válaszában ezt a gondolatot továbbfejlesztve leszögezte, hogy a megszállt területeken elkövetett gyilkosságokért és erőszakosságokért a magyar népnek is viselnie kell a felelősséget, ezért a szovjet kormány *„nem tekinti teljes mértékben igazolhatónak a Németország diktátumával, 1940. augusztus 30-án Bécsben hozott úgynevezett döntőbírói ítéletet, amely Magyarországnak juttatta Észak-Erdélyt”*.[8]

Magyarország háború utáni határairól szó esett Beneš 1943. decemberi moszkvai látogatása alkalmával is. Molotov a tárgyalások során olyan kijelentést tett, hogy miután a magyarok magatartása a Szovjetunió irányában sokkal rosszabb volt, mint a románoké, az a helyes, ha a két ország közötti területi vitában Románia mellé állnak.[9] A Szovjetunió ugyan Magyarország 1938 előtti határainak visszaállítására törekedett, de magyar–román viszonylatban kezdetben nem vetette el a trianoni határ módosításának lehetőségét. A szovjet Külügyi Népbiztosság 1944. június 5-i Erdélyről szóló összefoglalójában azonban már az szerepelt, hogy a bécsi döntés nem tartható fenn, mert az egyedül Magyarország számára volt kedvező.[10] Egyre inkább meghatározóvá vált az a vélemény, hogy – a Besszarábiáról és Észak-Bukovináról való lemondás fejében – készek *„Erdélyt vagy annak nagyobb részét”* Romániának juttatni. A román kiugrást követően Molotov azt javasolta angolszász szövetségeseinek, hogy *„egész Erdélyt”* (értsd a trianoni döntéssel Romániának ítélt terület egészét) adják Romániának. Churchill ezt határozottam visszautasította, ezért a Romániával 1944. szeptember 12-én aláírt fegyverszüneti egyezmény szövege nyitva hagyta ezt a kérdést, illetve a végleges döntést a békekonferenciára bízta.

Mindazonáltal nem tűnik merésznek az a megállapítás, hogy Erdély sorsáról a szovjet vezetés gyakorlatilag már 1944 nyarán meghozta a döntést, s a kérdés *„lebegtetése”* csak *„Erisz almájának”* funkcióját töltötte be. Litvinov 1944. augusztus 31-i feljegyzése, amely a Magyarországgal kötendő fegyverszüneti egyezmény, illetve békeszerződés-tervet területi kérdéseivel foglalkozott, már egyértelműen az 1938-as határok helyreállítását tűzte ki célul.[11]

Az utóbbi néhány évben nyilvánosságra került szovjet levéltári dokumentumok alapján ma már az is tudható, hogy Észak-Erdély tekintetében a szovjet vezetést két szempont befolyásolta. Egyfelől a front mögötti területek rendjének biztosítása, aminek

---

[7] Arhiv Prezidenta Rosszijszkoj Federacii f. 45. op. 1. gy. 279. Közli RZSESEVSZKIJ O. A.: *Vizit A. Idena v Moszkvu v dekabre 1941 g. Peregovori sz I. V. Sztalinüm i V. M. Molotovüm. Novaja i novejsaja isztorija*, 1994. 2. sz.

[8] JUHÁSZ Gyula*: Magyar–brit titkos tárgyalások 1943-ban*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978. 158-159.

[9] Lásd: GULYÁS László *Az 1943. decemberi Beneš–Sztálin–Molotov megbeszélések dokumentumai*, JATE Történész Diákkör, Szeged, 1993.

[10] Transzilvanszkij voprosz (2000.): 233-237. Magyarul közli: ZEIDLER Miklós - L. BALOGH Béni: *Az „Erdély-kérdés” a magyar-szovjet külkapcsolatokban*. 2000, 2002. április

[11] *Arhiv Vnyesnyej Polityiki Rosszijszkoj Federacii (AVP RF) f. 07. op. 10. papka 15. gy. 195.* Közli VIDA István: *A Szovjetunió és a magyar békeszerződés előkészítése*. Külpolitika, 1997. 3. sz. 82-85.

érdekében igyekezett megakadályozni a román közigazgatás visszatérő képviselőinek a magyarokkal szembeni bosszúhadjáratát, másfelől a román belpolitika befolyásolása, egy baloldalibb összetételű kormány megalakítása. Mikor utóbbi célját elérte, és a király 1945. március 6-án Petru Grozát nevezte ki miniszterelnöknek, Sztálin hozzájárult a román közigazgatás erdélyi bevezetéséhez.

Az ún. Vorosilov-bizottságnak eredetileg számos magas rangú katona, diplomata és pártfunkcionárius tagja volt. Az SZK(b)P KB Politikai Bizottsága 1944. június 29-én úgy döntött, hogy az 1943 szeptemberében létrehozott fegyverszüneti bizottságot (korábbi összetételét érintetlenül hagyva) átalakítják a Németországgal kötendő fegyverszünetet kidolgozó bizottsággá, míg Vorosilov elnökletével létrehoznak egy négytagú (Vorosilov, Saposnyikov, Bazarov és Iszakov) bizottságot a Finnországgal, Magyarországgal, Romániával kötendő fegyverszüneti feltételek kidolgozására.[12] 1943 novemberében Ivan Majszkij külügyi népbiztos-helyettes vezetése alatt (aki egyébként tagja volt a Vorosilov-bizottságnak is) létrejött egy harmadik bizottság is, amely a jóvátételi kérdésekkel foglalkozott. Ennek tagjai a külügyi népbiztosság, a Goszplan (szovjet tervhivatal), a külkereskedelmi népbiztosság és a Tudományos Akadémia képviselőiből kerültek ki.

A bizottságok által készített elaborátumokat Molotov kapta meg, de arra vonatkozóan nem állnak rendelkezésünkre dokumentumok, hogy azokat akár párt- akár állami vonalon bármiféle döntéshozó testület megvitatta volna.[13]

Sajnálatos módon sem a magyar fegyverszüneti feltételeket kidolgozó Vorosilov-bizottság, sem a Majszkij vezette jóvátételi bizottság tevékenységének dokumentumait nem ismerjük. Egyetlen, a Majszkij-bizottság által kidolgozott és a szovjet fél jóvátételi elképzeléseit tartalmazó feljegyzés vált ismertté. A bizottság munkájáról Majszkij 1944. június 28-án kelt levelében tájékoztatta Molotovot, s egyidejűleg akkor küldte el számára *„A Szovjetunió jóvátételi programjának alapvető vonásai”* címet viselő dokumentumot.[14] Az említett feljegyzés készítői a szovjet jóvátételi elképzelések megfogalmazásakor a hangsúlyt ugyan Németország gazdasági ellehetetlenítésére helyezték, s nagyobbrészt a német jóvátétel problémáival foglalkoztak, az anyag azonban tartalmaz néhány említésre méltó elgondolást Németország szövetségeseire vonatkozóan is.

Majszkij – és a bizottság – szerint a jóvátételt Németországnak és szövetségeseinek két formában: jóvátételi objektumok elszállításával és évenkénti áruszállításokkal kell teljesíteni. Eközben Majszkij minőségileg és mennyiségileg is különbséget tett Németország és a csatlós államok között, az utóbbiak esetében az évenkénti áruszállításokra helyezve a hangsúlyt, ami persze nem zárta ki a különböző javak elkobzását sem.

Majszkij a Szovjetunió végleges követelését maximum 75 milliárd dollárban határozta meg. Ezt azzal támasztotta alá, miszerint a károk összegének megállapításánál alapvetően két feltételnek kell megfelelni: egyrészt a reálisan lehetséges összeg határán belül kell maradni úgy, hogy azért ez az ellenséges országok részéről maximális erőfeszítést igényeljen; másrészt biztosítsa a Szovjetunió elsőbbségét, de az összeg a szövetségesek részéről ne

[12] ISZTOCSNYIK 1995/4. 144.
[13] RIEBER (1999): 70-71.
[14] A levelet és a feljegyzést lásd *AVP RF f. 017. op. 2. papka 1. gy. 1.*

képezhesse vita tárgyát. Azt ugyanis Majszkij jól látta, hogy a szövetségesek részéről jelentkezni fog olyan törekvés, hogy *„elszabotálják”* a szovjet követeléseket és hosszadalmas statisztikai-gazdasági vitákat folytassanak.[15]

A dokumentum Magyarország esetében Finnország példáját alapul véve a következőképpen képzelte el a jóvátétel teljesítését: Magyarország 10 éven keresztül évi 200 millió dollár értékű árut szállított volna, ami végső összegében 2 milliárd dollárt tett volna ki, ezen felül terhelte volna bizonyos jóvátételi javak elkobzása is. Majszkij a csatlós államok részéről ilyen módon teljesítendő jóvátétel teljes összegét 12 milliárdban határozta meg.[16] Mivel véleménye szerint sem Németországnak, sem szövetségeseinek háború előtti készletei nem fedezték a Szovjetuniónak okozott károkat, egyetlen megoldás kínálkozott: *„elvenni Németországtól és szövetségeseitől mindazt, amit csak el lehet venni”*. Bár sajnálatosan ezen végkövetkeztetés gyakorlattá vált a magyar jóvátételt illetően is, a magyar jóvátétel összegének 300 millió dollárban történő végleges megállapítása Majszkij elgondolásánál lényegesen kedvezőbb, még akkor is ha tudjuk, hogy a Magyarország által ténylegesen teljesített összeg ennél jóval több volt.

Sztálin Anthony Eden külügyminiszter már említett 1941. decemberi látogatása alkalmával azt is egyértelművé tette, hogy a Szovjetunió a háború után nemcsak pénzbeli, hanem természetbeni jóvátételre is igényt fog tartani. Egyes vélemények szerint Varga Jenő vetette fel először, hogy a legyőzött ellenséges ország ne csak anyagi jellegű kártérítést fizessen, hanem munkaerejével közvetlenül is járuljon hozzá a háború utáni szovjet újjáépítéshez.[17] A Majszkij-bizottság által kidolgozott első tervezetekben már szerepelt, hogy a lerombolt területeknek a foglyokkal történő újjáépítése a jóvátétel részét fogja képezni, s ezt az elképzelést Jaltában és a potsdami konferencián Sztálin is kifejtette.[18] Az Állami Honvédelmi Bizottság 7161. sz. 1944. december 16-án kelt határozata elrendelte a munkaképes lakosság internálását Bulgária, Magyarország, Románia és Jugoszlávia területéről a Szovjetunióba munkavégzés céljából. Az internáltakat elsősorban a donyeci szénmedence szénbányászatának és a vaskohászat helyreállítási munkálataiban kívánták felhasználni.[19]

Ugyancsak Ivan Majszkij külügyi népbiztos-helyettes készítette azt a feljegyzést, amely eddig az egyetlen ismert koherens dokumentum a háború utáni rendezés szovjet részről kívánatosnak tartott alapelveiről. Az 1944 januárjában Molotov számára készített feljegyzés azért különösen érdekes számunkra, mert a szovjet külpolitikai

---

[15] Amerikai nyomásra annyit sikerült elérni, hogy a Magyarország által fizetendő jóvátétel összegét 400 millióról 300 millió dollárra szállították le.

[16] Németország szövetségeseitől – Olaszországtól, Magyarországtól, Romániától és Finnországtól – összesen 2 milliárd dollár értékű elkobzással számolt. A fennmaradó 10 milliárd dollárt évenként áruszállítások adták volna. 10 éves időtartam alatt az egyes államoknak az alábbi jóvátételi áruszállítást kellett volna teljesíteni Majszkij elképzelése szerint: Finnország 100 millió dollár, Magyarország 200 millió dollár, Románia 400 millió dollár, Olaszország 300 millió dollár, ami évente 1 milliárd dollárt jelentett volna a szovjet népgazdaság számára. (*AVP RF. f. 017. op. 2. papka 1. gy. 1.)*

[17] STARK Tamás: *Magyar foglyok a Szovjetunióban*. Kisebbségkutatás könyvek. Lucidus Kiadó, Budapest, 2006. 16.

[18] Uo. 17.

[19] *Iratok a magyar–szovjet kapcsolatok történetéhez.* 65-67.

érdekek kendőzetlenül, teljes nyíltsággal kerülnek benne megfogalmazásra. A fő célkitűzés Majszkij szerint a kontinentális biztonság megteremtése, a *„fél évszázados béke*", olyan állapot létrehozása volt, amely egész Európában (sőt azon kívül is) megakadályozza a Szovjetunió biztonságának veszélyeztetését; valamennyi probléma megoldását ennek a célnak rendelte alá. Rendkívül hosszú feljegyzésében szinte az egész világra kiterjedően elemezte az ehhez szükséges lépéseket, s Európa sorsát illető véleményei, javaslatai a legtöbb esetben helytállónak bizonyultak. A *„biztonság"* megteremtésének legfontosabb eszköze a Szovjetunió befolyási övezetének bővítése, a kontinentális hegemónia megszerzése volt.

Minket természetesen a térségünket, s benne Magyarországot érintő elképzelései érdekelnek leginkább. Majszkij feljegyzésében érthető módon azoknak az országoknak szentelt nagyobb figyelmet, amelyek a Szovjetunió közvetlen szomszédai voltak. Ebből a szempontból Jugoszlávia és Magyarország nem volt különösen érdekes a szovjetek számára. (Magyarországnak csak 1945. június 29-e, Kárpátalja Szovjetunióhoz csatolása után lett közös határa a Szovjetunióval.) A Magyarországgal szembeni *„érdektelenség"* abból is látszik, hogy a feljegyzés mindössze néhány sort szentel az ország háború utáni sorsának: *„A Szovjetunió nem érdekelt erős Magyarország létrehozásában.* [Kiemelés az eredetiben.] *Ezen kívül Magyarországnak, úgy mint Olaszországnak is, értésére kell adni, hogy a szövetségesek nem felejtették el a jelenlegi háborúban elfoglalt pozícióját. Ezért a Szovjetunió politikájának Magyarországgal kapcsolatban arra kell korlátozódnia, hogy megőrizze a magyar államot, de lehetőség szerint szűkítse területét, a néprajzi elvet szigorúan követve. Azokban az esetekben, ha az adott elv alkalmazásában valamilyen kétség merül fel, a kérdést Magyarország ellenére kell megoldani. Az Erdéllyel kapcsolatos háromhatalmi döntést felül kell vizsgálni a nemzetiségi elvnek megfelelően, de bizonyos előnnyel Románia javára, amelynek, mint fentebb már említettem, a háború után kölcsönös segélynyújtási egyezményt kell kötnie a Szovjetunióval, és amely ily módon délkeleten védelmünk fontos tényezőjévé válik. Magyarországot, legalábbis a háborút követő első években, nemzetközi elszigeteltségben kell tartani. Magyarországra ugyancsak jóvátételt kell kiróni."*[20]

Azzal mindenki tisztában volt, hogy Magyarország, mint ellenséges állam nem számíthat különösebben kedvező elbírálásra, s aligha lehetett kétséges, hogy le kell mondania a hitleri Németország segítségével szerzett területekről, vagy azok jó részéről. Nyilvánvaló volt, hogy az Erdélyre vonatkozó háromhatalmi döntés elvesztette érvényét, de ekkorra még nem dőlt el, hogy mi lesz háború utáni sorsa. Ne felejtsük el, hogy a dokumentum megszületésekor még Románia is hadban állt a Szovjetunióval, s az erdélyi kérdés megoldására a Szovjetunióban – és szövetségesei körében – is többféle elképzelés élt egymás mellett.[21] A nemzetiségi elv tiszteletben tartására mutatkozó hajlandóság pedig mindenképpen némi reménnyel kecsegtethetett a háború utáni igazságosabb rendezést illetően.

---

[20] Majszkij, I. M. feljegyzése *„a jövendő világ kívánatos alapelveiről"*. Közreadja: BARÁTH Magdolna, Külpolitika, 1996/3-4. sz.

[21] Tofik Iszlamov kitűnő tanulmányában részletesen foglalkozik ezzel a kérdéssel. L. Tofik ISZLAMOV: *Erdély a szovjet külpolitikában a II. világháború alatt,* Múltunk, 1994/1-2. sz. és említést tesz ezekről az elképzelésekről Fülöp Mihály is. FÜLÖP Mihály: *A befejezetlen béke. A Külügyminiszterek Tanácsa és a magyar békeszerződés 1947*, Héttorony Könyvkiadó, 1994. 25-32.

Jugoszlávia jövőjét a balkáni kérdés rendezésével összefüggésben tárgyalja a feljegyzés. Szorgalmazza területi integritásának helyreállítását, és említést tesz ugyan kölcsönös segélynyújtási egyezmény kötésének lehetőségéről, de stratégiai szempontból a szovjetek számára sokkal fontosabb Románia és Bulgária leendő határainak megállapítása és kétoldalú szerződések kötése.

A Szovjetunió közép-európai politikájában Csehszlovákia kitüntetett szerepet kap Majszkijnál. Csehszlovákia nem tartozott a csatlós országok közé, nem voltak közöttük területi viták, s a jó kapcsolatok erősítését szolgálta a két ország között 1943 végén megkötött húsz évre szóló kölcsönös segélynyújtási egyezmény. Csehszlovákiára tehát bizton építhetett a szovjet külpolitika, annál is inkább, mert nyugati szomszédai közül Lengyelország sem tartozott ugyan a csatlós országok közé, vele azonban területi vitái voltak: a szovjet vezetés a Curzon-vonalat szerette volna elismertetni a szovjet-lengyel határ alapjául, erre azonban a lengyelek nem mutattak hajlandóságot.[22] Fülöp Mihály szerint a vitás területi kérdéseknél az etnikai elv előnyben részesítését Litvinov ajánlotta, mivel Lengyelország a történelmi jogra hivatkozva támasztott igényt Nyugat-Ukrajnára és Belorussziára.[23]

Régiónk későbbi sorsára nézve meghatározó volt, hogy a Szovjetunió geopolitikai érdekeiből kiindulva Majszkij elvetett mindenféle konföderációs kísérletet, hiszen a *„legerősebb szárazföldi hatalom”* számára sokkal kedvezőbb volt a kisállami széttagoltság stabilizálása, mint egy erős hatalmi csoportosulás létrejötte szomszédságában.

Majszkij memorandumát Molotov továbbította Sztálinnak, Vorosilovnak, Mikojannak, Berijának és Dekanozovnak is. Nem ismerjük a szovjet vezetés azzal kapcsolatos véleményét, de a későbbi történések fényében egyetérthetünk Rudolf Pihoja, az Orosz Föderáció Elnöki Levéltárának egykori vezetőjének véleményével, aki szerint a külügyi népbiztos-helyettes javaslatainak nagy része a Szovjetunió háború utáni külpolitikájának meghatározó elemévé vált.[24]

A háború után tervezés másik színterét jelentő Komintern a második világháború időszakában engedelmes eszköze volt az SZK(b)P KB Politikai Bizottságának és magának Sztálinnak. A Komintern Végrehajtó Bizottsága teljes egészében támogatta a Kreml valamennyi bel- és külpolitikai akcióját. A Komintern feloszlatása után annak funkcióit az SZK(b)P KB egyes osztályai, illetve számmal jelölt titkos intézetek vették át. A szovjet külpolitika integráns része volt az SZK(b)P KB Nemzetközi Információs Osztálya, amelynek vezetője, Dimitrov közvetlenül jelentett Molotovnak a külügyminisztériumba.[25] Habár az osztály felállításáról a döntés már 1943. június 13-án megszületett, az csak 1944 júliusában kezdte meg tényleges működését.[26] Az osztály területi elv szerint hét részlegre osztódott (Magyarország a közép-európai részleghez

[22] Churchill 1944. októberében moszkvai tartózkodása alkalmával Sztálinnal folytatott beszélgetésekor szorgalmazta a szovjetek és a lengyelek közötti megegyezést, de egyik fél sem volt hajlandó kompromisszumot kötni. L. erre ISZTOCSNYIK 1995/4. sz. 144-147.

[23] FÜLÖP (1994): 28.

[24] PIHOJA, Rudolf: *SZSZSZR. Isztorija velikoj imperii. Pod znakom Sztalina*, Rusz-Olimp, 2009. 114.

[25] MARK, Eduard: *Revolution by Degrees. Stalin’s National-Front Strategy for Europe, 1941-1947*. CWIHP Working Paper N° 31. 2001. 20.

[26] Az osztály létrejöttének körülményeiről lásd AGYIBEKOV, G. M.: *Komintern poszle formalnogo roszpuszka (1943-1944)* c. tanulmányát. Voproszi Isztorii, 1997/8. 28-41.

tartozott Németországgal, Ausztriával, Svájccal és Hollandiával együtt), s rendelkezett információs, káder szektorral, titkársággal és rejtjelező részleggel is. Az osztály az SZK(b)P Politikai Bizottsága döntésének megfelelően 1945 végén Külpolitikai Osztállyá, majd 1948 decemberében Külföldi Kapcsolatok Osztályává alakult át, s a szovjet kommunista párt Központi Bizottsága rajta keresztül irányította és ellenőrizte az egyes állami, kulturális, társadalmi szervezetek és tudományos intézetek nemzetközi tevékenységét.[27]

Az osztály nagy figyelmet fordított azoknak az információknak az összegyűjtésére, amelyek felhasználhatóak voltak a háború utáni problémák megoldásában, azon országok kormányai létrehozásában, ahová a Vörös Hadseregnek kellett bevonulni. Amikor például az osztály helyettes vezetője, Dmitrij Z. Manuilszkij továbbította Litvinovnak a Magyarország politikai pártjairól szóló feljegyzést, külön hangsúlyozta, hogy az segítséget nyújthat *„azoknak a demokratikus erőknek a felkutatásában, akik képesek lesznek bizonyos szerepet játszani Magyarország jövőbeni demokratikus berendezkedésében”*.[28]

A Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya jelentős szerepet játszott a különböző nemzeti bizottságok, nemzeti frontok és egyéb szervezetek létrehozásában, amelyek a Vörös Hadsereg által elfoglalt országokban létrejövő új hatalom csíráivá váltak.

Magyarország német megszállása, s ezt követően az 1. magyar hadseregnek a szovjet frontra küldése új helyzetet teremtett és új feladatok elé állította a szovjetunióbeli magyar kommunista emigrációt. A szovjet hadsereg előrenyomulásával párhuzamosan egyre intenzívebbé vált a hazatérés előkészítésére, az ehhez szükséges szervezeti (és személyi) feltételek megteremtésére irányuló munka. A KMP 1943 tavaszán megalakult ún. Külföldi Bizottságának – amelynek tagjait Dimitrov választotta ki és terjesztette jóváhagyásra a Komintern Végrehajtó Bizottsága elé – legnagyobb és legnehezebb feladata a hazatérés személyi feltételeinek biztosítása, a sztálini tisztogatást túlélő, szinte maroknyi magyar emigráció összeszedése és összekovácsolása lett. Rákosi kérésére a szovjet pártvezetés lehetővé tette, hogy az SZK(b)P és a Komszomol nyilvántartásában szereplő magyar kommunistákat megkeressék, s közülük kiválogassák azokat, akik az otthoni pártfeladatok ellátására is alkalmasak, s akikre már a kezdeti időszakban is feltétlenül szükség lesz.[29]

1944 nyarától kapott nagyobb lendületet a programalkotó munka, illetve a kommunista párt magyarországi politikai alapelveinek kidolgozása is.[30] A KÜB 1944. szeptember 7-i jegyzőkönyvén kívül a fronton tartózkodó Gerő Ernő és a Moszkvában maradt Rákosi Mátyás korábbi levélváltásában is szóba kerültek a legfontosabb elvi

---

[27] Erről részletesebben AGYIBEKOV tanulmányán kívül lásd még KUN Miklós utószavát a „*Moszkvának jelentjük… Titkos dokumentumok 1944–1948.*” című dokumentumkötetben. 283-293.

[28] Idézi: Komintern i vtoroja mirovaja *vojna. II*. LEBEGYEVA, K. M. – NARINSZKIJ, M. M. (szerk.) *Pamjatnyiki isztoricseszkoj miszli* Moszkva, 1998. 87-88.

[29] Rákosi 1944. április 24-i levele Dimitrovhoz. *Rosszijszkij Goszudarsztvennij Arhiv Szocialno-Polityicseszkoj Isztorii* (a továbbiakban RGASZPI) f. 495. op. 74. gy. 116.

[30] Lásd erre: A KMP Külföldi Bizottságának 1944-es jegyzőkönyvei. 1944. április – október. Közreadja: BARÁTH Magdolna, Múltunk, 1997/2. sz. valamint KOROM Mihály: *A magyar kommunista emigráció vezetőinek tevékenysége a Szovjetunióban a második világháború idején,* Múltunk, 1997/2. sz.

kérdések (pl. a Horthyhoz való viszony) egymás között és az *„öregekkel”* (Dimitrovval s rajta keresztül a szovjet vezetéssel) történő tisztázásának szükségessége. A szovjetunióbeli emigránsok és a szovjet vezetés közötti *„összekötő”* szerepét játszó Dimitrovval minden fontos kérdésben konzultált a magyar vezetés, de a végső szót a szovjet pártvezetésben mondták ki. Az emigránsoknak a legkisebb akciójukhoz is a szovjet vezetés beleegyezésére volt szükségük, nem beszélve arról, hogy az engedélyhez az anyagi támogatást is meg kellett szerezni, s ez sok esetben az elvi egyetértés ellenére is komoly gondokat okozott.

A magyar kommunista emigráció törekvéseinek sikere egyértelműen a szovjet fél hozzáállásán és magatartásán múlott. Hiába próbáltak Rákosiék a frontagitáció segítségével bomlást előidézni a magyar hadsereg soraiban, vagy a hazai partizánbázis létrehozásának kísérletével erőfeszítéseket tenni Magyarország háború utáni pozíciójának javítására, ezt a szovjet vezetés támogatása nélkül nem voltak képesek megvalósítani, s mint Majszkij fentebb már idézett feljegyzéséből is kiderült, ebben a szovjet fél nem volt igazán érdekelt.

Rákosi Mátyás már 1944. április végén azt kérte, hogy az emigráció vezérkara kapcsolatba léphessen a Vörös Hadsereg azon bizottságával, amely Magyarország megszállásával kapcsolatos politikai-adminisztratív terveket kidolgozza – a szovjet fél ezt azonban ugyanúgy elutasította, mint a magyar hadifoglyokból álló, s a németek ellen harcolni kész katonai egység felállítását.[31] (Ugyanakkor, amikor a Vörös Hadsereg Politikai Főcsoportfőnöksége 1944 tavaszán megkezdte a szovjet katonák, elsősorban a tisztek felkészítését a magyar lakosság körében végzendő feladatokra a magyar emigráció vezetői több előadást tartottak a szovjet főtisztek és a katonai parancsnokok számára Magyarország történelméről, gazdasági és politikai életéről, népszokásairól, s megkezdődött a leendő magyarországi szovjet városparancsnokok magyar nyelvre történő tanítása is.[32])

Ez az *„érdektelenség”* mutatkozott meg a magyar kommunista emigráció 1944 őszi programmegbeszéléseinél[33] is: úgy tűnik nem siettek választ adni azokra a kérdésekre, hogyan foglaljon állást a párt a nemzeti- és területi kérdéssel, vagy a szövetségesek, s ezen belül a Szovjetunió Magyarországgal szemben követett politikájával kapcsolatban. Míg a külföldi bizottság vezetői a KÜB 1944. szeptember 7-i határozatának megfelelően a Dimitrovval folytatott beszélgetésen szerették volna az említett kérdéseket megvitatni, a Szovjetunióval szövetségesi viszonyban álló Csehszlovákia és Lengyelország kommunistái Sztálinnal személyesen konzultálva éppen ezidőtájt egyeztették a Vörös Hadsereg által követendő, mindkét fél érdekeit tiszteletben tartó politikát.

---

[31] Rákosi 1944. április 26-i levele Dimitrovnak. (RGASZPI f. 495. op. 74. gy. 116.) Dimitrov ezt követően tervezetet készített Molotov számára egy 300 hadifogolyból álló brigád alakításáról. A döntés azonban egyre húzódott, míg egymásnak ellentmondó hírek után végleg lekerült napirendről.

[32] GYERZSALUK, L. Nyikolaj: *A magyar antifasiszták részvétele a frontpropagandában 1944-ben*. Hadtörténelmi Közlemények, 1979/3. szám 425-451.

[33] A programmegbeszélések jegyzőkönyvét KOROM Mihály adta közre. Lásd *A moszkvai magyar kommunista emigráció 1944. őszi megbeszélései a programkészítésről,* Múltunk, 1993/1. sz.

Dimitrov végül 1944. október 14-én fogadta a magyarokat, hogy átadhassák az elkészült akcióprogramot. Dimitrov a kezdeti magyar erőfeszítést nem tartotta reálisnak, és átírásra visszaadta Révainak a tervezetet.[34] Dimitrov naplójában nem részletezi, hogy mely kérdésekben bírálta a magyar kommunista emigráció vezérkarát, de valószínűsíthető, hogy hibának tartotta a Horthy elleni támadást, miközben Molotov tárgyalásokat folytatott Horthy megbízottaival a fegyverszünetről, s amiről a moszkvai pártvezetésnek kezdetben nem volt tudomása.[35] A program új változata mindenesetre már nem tartalmazta a Horthy regnálására vonatkozó támadásokat, ami nem csak arról tanúskodik, hogy a KMP késznek mutatkozott a szovjet érdekek maximális figyelembevételére, de azt is mutatja, hogy Sztálin és Molotov *„óvatosabb"* volt, mint a magyar kommunisták.[36] Magyarország tekintetében a szovjet kormány célja az volt, hogy az országot leválassza Hitler oldaláról és szembefordítsa a náci Németországgal, valamint széles nemzeti összefogáson alapuló, a Szovjetunióval szemben *„baráti"* kormány alakuljon. Alfred Riber véleménye szerint, Sztálin azért mutatott készséget arra, hogy együttműködjön ellenségei társadalmi elitjével, mert remélte, hogy ezáltal lerövidíthető a háború és elősegítheti a felszabadított területek megszállási folyamatát és igazgatását. A helyi kommunisták kérését egy közvetlenebb és döntő szovjet segítségre általában óvatossággal kezelték és egyedileg vizsgálták politikai sikerük függvényében.[37]

Magyarország háború utáni sorsa akkor került a szovjet vezetés érdeklődésének homlokterébe, amikor a szovjet Vörös Hadsereg elérte, illetve átlépte Magyarország határait. Eduard Mark szerint a Szovjetuniónak a háború befejezését követően egész Kelet-Európában az volt szándéka, hogy széleskörű, de kommunista dominanciájú koalíciók létrehozásával növelje a kis kommunista pártok hatalmát, miközben fenntartja a *„polgári demokratikus"* berendezkedés látszatát. Ennek a taktikának Mark szerint többek között az volt a célja, hogy minimálisra csökkentse a nyugati szövetségesek tiltakozást a kommunisták által dominált és közvetlenül Moszkvának alárendelt rendszerek létrehozása miatt, ami a Szovjetuniót állandó konfliktusba sodorná szövetségeseivel, és ezáltal elveszítené azokat a fontos előnyöket, amelyeket a velük való folyamatos együttműködéssel szerzett.[38]

Elsősorban a már magyar területen folyó harcok járultak hozzá ahhoz, hogy 1944. szeptember végén Horthy elküldte képviselőit Moszkvába a fegyverszüneti kérelemmel és az azzal kapcsolatos tárgyalások lefolytatására. Az 1944 őszi fegyverszüneti tárgyalásoknak, valamint az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány létrejötte történetének gazdag hazai irodalma van.[39] A Vida István által először 1995-ben publikált orosz külügyi dokumentumok alapján most már azt is tudjuk, hogy ezek az intézmények

[34] DIMITROV, Georgi: *Dnevnik 9 mart 1933 – 6 fevruari 1949.* Universzitetszko izdatyelsztvo „Szv. Kliment Ohridszki" Szófia, 1997. 443.

[35] KOROM Mihály: *Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya és a fegyverszünet* (1944-1945.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 261.

[36] MEVIUS, Martin: T*he Hungarian Communist Party and the origins of socialist patriotism 1941–1953*. Clarendon Press, Oxford, 2005. 51–52.

[37] RIEBER (1999): 79.

[38] MARK (2001): 7.

[39] Korom Mihály már idézett munkája mellett lásd még GOSZTONYI Péter: *A magyar–szovjet fegyverszüneti tárgyalások (1944. október)*. Új Látóhatár, 1969. November.

közvetlen szovjet beleszólás és ellenőrzés mellett jöttek létre és fejtették ki tevékenységüket.[40] A kormányalakítási tárgyalásokon szovjet részről a legnagyobb aktivitást Molotov külügyi népbiztos fejtette ki, ő találkozott a magyar fegyverszüneti delegáció tagjaival, ő a címzettje a külügyi népbiztosság emlékezetőinek. Mellette még Dekanozov külügyi népbiztos-helyettest kell megemlíteni, aki ekkor közvetlenül foglalkozott a magyar ügyekkel. Molotov az 1980-as években úgy emlékezett vissza a történtekre, hogy ő hozta létre az Ideiglenes Magyar Nemzeti Kormányt.[41] Kijelentésében nem sok túlzás van, ám ebben a kérdésben is, mint minden fontosabb külpolitikai kérdésben Sztálin mondta ki a végső szót.

A Magyarországon létrehozandó hatalmi szerv jellegét illetően nézeteltérés alakult ki a Magyarországról a KMP akcióprogramjának jóváhagyatása végett Moszkvába visszatért Gerő Ernő és Nagy Imre, illetve Dekanozov külügyi népbiztos-helyettes között. Dekanozov francia mintára Nemzeti Felszabadító Bizottság és Tanácskozó Testület létrehozását javasolta, míg Gerőék kitartottak az Ideiglenes Nemzetgyűlés és Kormány megalakítása mellett. Az orosz külügyi levéltár dokumentuma alapján ma már ismert, hogy Dekanozov ebben a kérdésben Puskin, a magyarországi SZEB leendő politikai tanácsadója és későbbi magyar követ, valamint Grigorjev (Geiger Béla) a szovjet külügyminisztérium magyar referense álláspontját tette magáévá, akik 1944. november 29-én Dekanozov számára készített feljegyzésükben elutasították *„egy a központi hatalom minden funkciójával felruházott magyar központ létrehozását”*. Érveléseik három központi eleme: nem tudják ennek a központnak (kormánynak) olyan összetételét biztosítani, amely a szovjetek és Magyarország lakossága számára is elfogadható; ha a központ munkájába Horthy Moszkvában tartózkodó képviselőit is bevonják az nehézséget okozna a szovjet katonai hatóságoknak, és végül, ha Debrecenben létrejön a magyar központi hatalom, akkor a szövetségesek felvethetik saját megbízottaik odaküldésének kérdését is, ami a feljegyzés készítői szerint szintén nem lenne kívánatos.[42]

Ebben a kérdésben a szovjet vezetés sem volt teljesen egységes, s végül az döntötte el Gerőék álláspontjának elfogadását, hogy a december 1-jei megbeszélés vitája közepette betoppant Sztálin, s ő ebben az esetben a magyar kommunisták véleményét támogatta. Gerő Ernőnek a tanácskozásról készített feljegyzései, valamint visszaemlékezéséből rekonstruálhatóan Sztálin legfontosabb érvei a következők voltak: egyrészt meg kell vizsgálni, hogy a magyar történelmi hagyományoknak melyik forma felel meg, másrészt semmi nem indokolja, hogy ha Szálasiéknak kormányuk van, nekik csak Felszabadító Bizottságaik legyenek, s ha a magyarok úgy értékelik a helyzetet, hogy az megérett a kormány megalakítására, el kell fogadni álláspontjukat.[43] Ugyanakkor felhívta a figyelmet a *„honnan ez a kormány?”* kérdésben megfogalmazódó, a hatalom forrását és a jogfolytonosságot érintő problémára. A

[40] VIDA István: Orosz levéltári források az 1944 őszi moszkvai kormányalakítási tárgyalásokról, az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívásáról és az Ideiglenes Nemzeti Kormány megválasztásáról. In: FEITL István (szerk.): *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945*, Politikatörténeti Alapítvány, Budapest, 1995. 52-108.

[41] *Szto szorok beszed sz Molotovüm. Iz dnyevnyika* F. CSUJEVA. TERRA, Moszkva, 1991. 90.

[42] VIDA (1995): 86-88.

[43] Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (a továbbiakban PIL9 274. f. 7/8. ő. e. illetve 867. f. g-127. ő. e.

szovjetek elfogadták volna Horthyt is, de mivel őt a németek elhurcolták, és kinevezte Szálasit (függetlenül attól, hogy kényszer hatására tette), a szovjetek számára erkölcsileg halott – mondta Sztálin. Ezzel a Szálasi-puccsig a szovjet vezetés és a moszkvai magyar kommunista emigráció között Horthy megítélését illetően meglévő *„fáziseltolódás"* gyakorlatilag megszűnt. Ennek ellenére Sztálin is azon a véleményen volt, hogy a leendő hatalmi szerv által kiadandó nyilatkozatban vagy manifesztumban mondani kell valamit Horthyról is.

Miután Sztálin a magyarok érvelésének hatására elfogadta valamiféle *„parlament funkcióját ellátó nemzeti tanács"* létrehozását, szóba került az is, hogyan alakuljon meg a nevezett szerv. *„A nemzeti tanácsot a városi és a területi önkormányzat képviselőiből kell összehívni. Ha vannak szakszervezetek, akkor azok képviselőit feltétlenül be kell vonni; a szövetkezetek és egyéb társadalmi szervezetek képviselőit is. A pártokat egyelőre nem kell."*[44] (Ez az álláspont a későbbiekben módosult, a Sztálin által felsorolt szervek mellett a nemzeti tanácsok és a pártok is szerepet kaptak, s a nemzetgyűlés választás útján jött létre.) A megbeszélés során Sztálin gyakorlatilag *„útmutatással"* szolgált több fontos kérdésben, így arra vonatkozólag is, hogy a kormánynak tevékenységét egy kiáltvánnyal vagy nyilatkozattal kell kezdenie, amelybe feltétlenül bele kell venni a földreform kérdését, s erre a lengyel agrárreformot hozta fel példaként. A majdan megalakuló kormány összetételére vonatkozóan Gerő fontos tartotta rögzíteni a szovjet vezetés álláspontját: a kormányba nem kell bevenni azokat az emigránsokat, akiket a fogolycsere egyezmény keretében cseréltek ki, viszont be kell vonni a volt fegyverszüneti delegáció tagjait és a horthysta tábornokokat. Valószínűleg azt követően a magyarok egymás között és szovjet partnereikkel is folytattak még tanácskozásokat a most már zöld utat kapott Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívására és a kormány megalakítására, s feltehetően a kormány nyilatkozatával kapcsolatban is.

1944. december 5-én két találkozó is lezajlott, egyrészt a magyar kommunisták és a szovjet vezetés között, másrészt ekkor találkozott először Gerő Ernő és Nagy Imre a volt fegyverszüneti delegáció tagjaival és a tábornokokkal Fjodor F. Kuznyecov vezérezredesnél. Az előbbi megbeszélés témája a Gerő által készített kormánynyilatkozat megvitatása volt, amellyel kapcsolatban – feljegyzéséből rekonstruálhatóan – a szovjet fél részéről az alábbi megjegyzések hangzottak el: *„Hajlékonyabb megfogalmazásokat. Különösen világosan megmondani, hogy a magántulajdon fennmarad.[…] A földkérdésben rugalmasabban. A mennyiségről nem beszélni…."*[45]

A második tanácskozásról már sokkal bővebb forrásanyag áll rendelkezésre.[46] A debreceni krónikáskönyv e megbeszélésről a következőképpen ír: *„A tárgyaláson Gerő Ernő tette meg javaslatait és ettől a perctől kezdve a kibontakozás körül a kezdeményezés és irányítás teljesen Gerő Ernő kezébe került és ő hihetetlen agilitással vezette le a magyar politikai krízist. Gerő Ernő ezen a megbeszélésen különböző jegyzeteket és előre elkészített javaslatokat vett elő és mindenekelőtt azt*

[44] Gerő Ernő feljegyzése az 1944. december 1-jei megbeszélésről. (PIL 274. f. 7/8. ő. e.)

[45] Gerő Ernő feljegyzése az 1944. december 5-i megbeszélésről. (PIL 274. f. 7/8. ő. e.)

[46] E találkozóról és a másnapi Molotovnál történt megbeszélésről Teleki Géza és Szent-Iványi Domokos is készített feljegyzést. Ezeket idézi KOROM Mihály: Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya… (1981.) 337-350. Lásd még PAÁL Jób - RADÓ Antal: *A debreceni feltámadás.* Első kiadás. Debrecen, 1947. 147-150. o. A Molotovnál lefolytatott tanácskozásról a szovjetek is készítettek feljegyzést, ezt VIDA (1995): 90-92.

indítványozta, hogy a már elkészített javaslat alapján a felszabadított Tiszántúl harmincnyolc helységében választásokat kell tartani. Debrecenbe össze kell hívni a nemzetgyűlést, amely azután megválasztja az új demokratikus magyar kormányt. Gerő Ernő fel is olvasta azt a proklamációt, amelyet a magyar kormány a nemzetgyűlés előtt tenni fog és nyomban felolvasta a megválasztandó kormány tagjainak névsorát is. Dálnoki Miklós Béla miniszterelnöksége alatt azt a kormánylistát olvasta fel, amelyet Debrecenben a nemzetgyűlés el is fogadott."[47] Gerő idézett visszaemlékezésében azt elismeri, hogy a megbeszélésen ismertette a Függetlenségi Front programját is, viszont szerinte nem volt még teljes a kormánylista: a kormány elnökének a szovjetek javasolták Miklós Bélát, s ugyancsak szovjet javaslatba került bele a kormányba Vörös János és Faragho Gábor, míg Nagy Imre és Gábor József jelölését az ő javaslatukra fogadták el, a betöltetlen helyekről pedig Debrecenre halasztották a döntést.[48] (Erről a kérdésről a történészek között még vita folyik: Korom Mihály könyvében a Gerő által elmondottak fogadja el hitelesnek, míg Gosztonyi Péter a Teleki Géza visszaemlékezésében ismertetett kész kormánylistát veszi át.[49]) E megbeszélést követően december 6-án hajnalban Molotovnál zajlott le az utolsó találkozó a szovjet vezetés és a fontosabb kérdésekben most már egyetértésre jutott és hazakészülődő magyarok között. Miután a jelenlévők kinyilvánították egyetértésüket az ideiglenes magyar kormány tervezett összetételével és a kormánynyilatkozat szövegével, Molotov kijelentette: a szovjet kormány kész segíteni a magyar nemzetgyűlés és a magyar nemzeti kormány megalakításában, majd sikereket kívánva az előttük álló munkához útjára bocsátotta a delegációt.

A kedvezőtlen időjárási viszonyok következtében különvonattal hazautazó küldöttség december 7-én délután Kuznyecov vezérezredes búcsúztatta a moszkvai Kijevi pályaudvaron. A hat miniszterjelöltön kívül velük utazott haza Gerő Ernő is, valamint azok a szovjet diplomaták és katonatisztek, akik a megalakuló kormány mellé osztottak be: Szuszajkov vezérezredes, Puskin követ és Grigorjev követségi titkár. A kormányvonat nagy kerülővel, hat napos zötykölődés után december 12-én reggel futott be a debreceni pályaudvarra. Ünneplő tömeg és díszszázad helyett néhány géppisztolyos orosz katona fogadta az új Magyarország alapjainak lerakására hazaérkezett küldöttséget.[50]

(Első közlés: *Háborúk, békék, terroristák. Székely Gábor 70 éves.* Főszerkesztő: Majoros István. Szerkesztők: Faragó Gábor – Forgó Zsolt – Háda Béla – Madarász Anita, ELTE, Új-és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2012. 37–50.)

[47] PAÁL - RADÓ: 147-148.

[48] GERŐ Ernő visszaemlékezése. (PIL 867. f. g-127. ő. e.)

[49] Az ezzel kapcsolatos vitákat részletesebben lásd KOROM (1981): 337-350.

[50] Arról állítólag Moszkvában is vita folyt, hol legyen az Ideiglenes Nemzeti Kormány székhelye. Szeged mellett szólt: a háborúban kevesebb kárt szenvedett, aminek következtében a kormányzati munka beindítása egyszerűbb. Debrecen mellett állítólag Molotov érvelt, arra hivatkozva, hogy Kossuth Lajos itt tette meg a Függetlenségi Nyilatkozatot s mondta ki a Habsburg-ház trónfosztását.